

پژوهشکده مطالعات فناوری
TECHNOLOGY STUDIES
I N S T I T U T E

www.tsi.ir

ریاست جمهوری

پژوهشکده مطالعات فناوری

طرح ایجاد بستر تبادلات شانگهای

بر اساس مبادله کالا و انرژی

(نظام جامع تبادلات مالی شانگهای – SFTS)

کارفرما: مرکز همکاری‌های فناوری و نوآوری ریاست جمهوری

مجری: حامد فرهمند معین

همکاران: دکتر محمد شیریحیان

نسخه نهایی

دی ماه ۱۳۹۶

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

شناسنامه گزارش
الف - مشخصات پروژه
<p>عنوان پروژه: طرح ایجاد بستر تبادلات شانگهای بر اساس مبادله کالا و انرژی (نظام جامع تبادلات مالی شانگهای)</p> <p>مهم‌ترین اهداف پروژه در چند سطر:</p> <p>یکی از استراتژی‌های مناسب جهت مقابله با فشارهای آمریکا و غرب علیه ایران، اتخاذ رویکرد گرایش به شرق و پیوستن به اتحادیه‌های در حال شکل‌گیری در این حوزه است. اما صرفاً علاقه ایران برای پیوستن به این اتحادیه‌ها کافی نیست. در این طرح، حجم بالای خرید انرژی شرق از ایران از یکسو و خرید کالا و خدمات ایران از این کشورها از سوی دیگر، بهانه‌ای برای ایجاد بستری مطمئن برای تسویه مالی تبادلات کالا و انرژی خواهد بود. این سامانه می‌تواند به‌مرور زمان، تمامی اجزای یک نظام جامع تبادلات مالی فرامرزی از جمله سیستم پیام‌رسانی مستقل، سامانه تسویه تراکنش‌ها و بستر پرداخت خالص حساب تسویه را بر اساس ترتیبات مقرر بین ارزی ایجاد نماید. چنین بستری در بلندمدت، نظامی همچون نظام تبادلات مالی منطقه‌ای اتحادیه اروپا را برای شرق ایجاد خواهد کرد. به نظر می‌رسد با توجه به تضاد ایدئولوژیک شرق با غرب، این طرح در اتحادیه‌هایی همچون سازمان همکاری شانگهای، مورد پذیرش اعضا قرار گیرد و موجبات ارتقای جایگاه ایران در این اتحادیه‌ها را فراهم آورد.</p>
<p style="text-align: center;">مراحل اصلی پروژه :</p> <p style="text-align: center;">فصل اول: طرح پژوهش</p> <p style="text-align: center;">فصل دوم: تبیین وضع موجود</p> <p style="text-align: center;">فصل سوم: تبیین وضع مطلوب و ظرفیت‌ها</p> <p style="text-align: center;">فصل چهارم: راهکارها و پیشنهادهای</p> <p style="text-align: center;">فصل پنجم: جمع‌بندی و نتیجه‌گیری</p>
کارفرمای پروژه: مرکز همکاری‌های فناوری و نوآوری ریاست جمهوری
شماره قرارداد:
ب - مشخصات گزارش
<p>عنوان گزارش: طرح ایجاد بستر تبادلات شانگهای بر اساس مبادله کالا و انرژی (نظام جامع تبادلات مالی شانگهای)</p>
شماره نسخه گزارش / نسخه نهایی: نهایی
تعداد صفحات گزارش: 234 صفحه

گزارش مرتبط با کل پروژه و با درصد وزنی ۱۰۰ است.
گروه پژوهشی مرتبط با پروژه: اقتصاد دانش بنیان (کمیته اقتصاد بین الملل)
مجری پروژه: حامد فرهمند معین
همکاران تحقیق به ترتیب مشارکت: دکتر محمد شیرجیان
داور / ناظر و مشاورین: عبدالعظیم مولایی
<p>مهم ترین اهداف گزارش حاضر:</p> <ul style="list-style-type: none"> • مقابله با تهدیدات روز افزون غرب و آمریکا • بهبود زیرساخت های تبادلات مالی ایران با سایر کشورها (به ویژه شرکای عمده تجاری) • افزایش همگرایی منطقه ای • تقویت رویکرد نگاه استراتژیک به شرق
<p>نکته : کلیه حقوق مرتبط با این گزارش از طرح پژوهشی برای پژوهشکده مطالعات فناوری ریاست جمهوری محفوظ می باشد. استناد به مطالب این گزارش با ذکر منبع (پژوهشکده مطالعات فناوری ریاست جمهوری) بلامانع است.</p>

چکیده:

یکی از مهم‌ترین چالش‌های جمهوری اسلامی ایران و برخی کشورهای بلوک شرق، وابستگی به نظامات اقتصادی جهانی است که عمدتاً تأمین‌کننده منافع امریکا و غرب است. این وابستگی به حدی است که حیات اقتصادی بدون دسترسی به زیرساخت‌ها، ابزارها، امکانات و لوازم نظم فعلی جهانی، بسیار سخت و تقریباً نشدنی است. از سوی دیگر، به دلیل تسلط امریکا و غرب بر این ابزارها، امکان سیطره، نفوذ، تهدید و تحریم علیه کشورهای متخاصم برای آنها مهیاست. نمونه اخیر آن، اعمال تحریم‌های اقتصادی بر ایران است که دلیل اثرگذاری آن، وابستگی ایران (همچون بسیاری از کشورها) به زیرساخت‌ها و ابزارهای جهانی در اختیار غرب است. مورد دیگر، اعمال تحریم‌های اقتصادی بر کشور روسیه جهت عقب راندن این کشور در بحران اوکراین است.

با توجه به جبهه‌گیری آمریکا و غرب علیه جمهوری اسلامی ایران، یکی از استراتژی‌های مناسب، اتخاذ رویکرد همسویی با شرق و پیوستن به اتحادیه‌های موجود یا در حال شکل‌گیری این حوزه است. اما صرف علاقه ایران برای پیوستن به این اتحادیه‌ها کافی نیست؛ چراکه تجربه نشان داده است که اگر ایران آورده‌ای برای این اتحادیه‌ها نداشته باشد، با عضویت ایران در این نهادها موافقت نمی‌گردد و یا جایگاه درخوری به ایران داده نمی‌شود. برای حل این معضل، با در نظر گرفتن وابستگی زیاد اقتصادهای نو ظهور شرق به انرژی ایران از یک سو و خرید قابل توجه کالا و خدمات ایران از این کشورها از سوی دیگر، فرصت ایجاد سامانه و بستری فراهم شده است که بدون استفاده از ساختار غیرمطمئن موجود و تأمین‌کننده منافع غرب، بتوان این تبادلات دو سو به را تسویه و پرداخت نمود.

بهترین بستر جهت تحقق اجرای هدف پژوهش، سازمان همکاری شانگهای (SCO) شناسایی شد. این سازمان، بزرگ‌ترین سازمان بین‌المللی پس از سازمان ملل متحد است که اعضای دائم و ناظر آن مجموعاً دارای ۵۰ درصد خشکی کره زمین و ۶۵ درصد جمعیت جهان هستند. با توجه به درخواست‌های متعدد از سوی سایر کشورها برای عضویت در این سازمان، قدرت آن در منطقه و جهان روز به روز بیشتر خواهد شد. به لحاظ تاریخی، این سازمان از سال ۱۹۹۶ میلادی در قالب گروه شانگهای ۵ با هدف غیرنظامی کردن مرز چین و شوروی تشکیل شد. با توجه به موفقیت آن در انجام مأموریت‌ها، از سال ۲۰۰۲ اهداف خود را توسعه داد و از سال ۲۰۰۴ شروع به جذب اعضا کرد. تا سال ۲۰۱۷ میلادی، شش کشور عضو اصلی این سازمان هستند که مهم‌ترین آن‌ها کشورهای چین، روسیه و قزاقستان است. کشور هند نیز به همراه پاکستان که جزو اعضای ناظر

بودند، در حال انجام اقدامات مربوطه جهت عضویت دائم هستند. علاوه بر اعضای دائم، چهار کشور عضو ناظر SCO هستند که ایران جزو آنهاست. شش کشور دیگر از جمله ترکیه نیز برای عضویت ناظر درخواست داده‌اند که هنوز با درخواست آنها موافقت نشده است. در کل اهداف جدید سازمان که در منظور و اساس‌نامه آن درج شده است، ترکیبی از اهداف سیاسی، امنیتی و اقتصادی است که با هدف طرح پژوهش همخوانی دارند.

کشورهای عضو دائم و ناظر SCO در مجموع ۳۸ درصد انرژی جهان را تولید می‌کنند و معادل همین میزان مصرف انرژی دارند. این آمار نشان‌دهنده خودکفایی اعضای سازمان در زمینه انرژی و عدم نیاز SCO به کشورهای بیرون از سازمان برای تأمین انرژی است. دو کشور چین و هند، بزرگ‌ترین مصرف‌کننده انرژی SCO هستند که بیشترین واردات انرژی را در میان کشورهای SCO دارند. عمده واردات انرژی این دو کشور از کشورهای SCO مربوط به روسیه، ایران و قزاقستان است. جالب توجه است که اغلب کشورهای SCO در تجارت با چین، تراز تجاری منفی دارند و این کشور شریک تجاری اول اغلب آنهاست. نتایج پژوهش نشان داد که کشورهای حوزه CIS وابستگی بالایی به روسیه دارند. بنابراین در صورت موافقت روسیه و چین با اجرای پیشنهادی در سازمان، عملاً بقیه اعضا تابع این دو عضو خواهند بود. بررسی انگیزه‌های روسیه و چین نشان داد که اجرای طرح پیشنهادی پژوهش، منافع قابل توجهی برای روسیه (از جنبه سیاسی) و چین (از جنبه اقتصادی) دارد که موجب حمایت آنها از تصویب طرح در SCO خواهد شد.

در سال ۲۰۱۵ میلادی، صادرات کشورهای عضو SCO به یکدیگر ۲۵۸ میلیارد دلار بوده و معادل همین مقدار از یکدیگر واردات انجام داده‌اند. بنابراین اعضای SCO بیش از ۵۰۰ میلیارد دلار با یکدیگر تبادلات تجاری داشته‌اند. این در حالی است که محاسبات پژوهش نشان می‌دهد پتانسیل تجارت بین کشورهای SCO در بخش کالایی ۹۰۰ میلیارد دلار و در بخش انرژی ۱۶۰ میلیارد دلاری است. بنابراین در حال حاضر حدود نیمی از این پتانسیل‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرد. ایجاد نظام تبادل مالی پیشنهادی در این پژوهش، کمک شایان توجهی به افزایش سطح موجود تبادلات تجاری کشورهای SCO تا سطح پتانسیل‌های محاسبه شده خواهد کرد. اعداد مذکور به نوعی دورنمای کاری نظام تبادل مالی پیشنهادی پژوهش را نیز نشان می‌دهند.

با توجه به زمان‌بر بودن ایجاد نظامی جامع برای تبادلات مالی اعضای SCO با یکدیگر، لازم است اجزای این نظام تحت سناریوهای زمان‌بندی شده به مرور ایجاد شود. برای این منظور در سناریوی کوتاه‌مدت، کشورهای عضو SCO می‌توانند با استفاده از مفهوم تجارت متقابل، عمده مبادلات خود را از طریق گشایش خط اعتباری محدود با یکدیگر تسویه نمایند، بدون آنکه از ارز ثالثی چون دلار استفاده کنند. در این سناریو بانک مرکزی دو کشور، توافق‌نامه تجارت متقابل امضا می‌کنند و بر طبق آن متعهد می‌شوند به میزان تبادلات تجاری

مشترک تفاهم شده، خط اعتباری به نفع کشور مقابل گشایش نمایند. سپس بانک‌های مجری توافق مشخص می‌شود و مبادلات تجاری دو کشور از طریق توافق‌نامه تجارت متقابل و بدون نیاز به ارز واسط تسویه می‌گردد.

در سناریوی میان‌مدت، توافق‌نامه‌های تجارت متقابل امضا شده بین اعضا، در یک اتاق واحد به نام اتاق تسویه شانگهای (SCH) جمع می‌شود تا از این پس از طریق مکانیزم واحدی تسویه گردد. برای این منظور، تمامی بانک‌های مجری در توافقات تجارت متقابل، در اتاق تسویه شانگهای عضو می‌شود و حسابی مجازی نزد اتاق برای آن‌ها افتتاح می‌شود. در واقع اعتبار اتاق تسویه جایگزین خط اعتباری تخصیص داده شده از سوی بانک‌های مرکزی هر کشور در سناریوی کوتاه‌مدت می‌شود. کلیه مراودات بانک‌های عضو با یکدیگر در SCH ثبت شده و تا سقف مشترک با یکدیگر تسویه می‌شود. حسابداری SCH بر اساس یک ارز واسط و مورد قبول جهانی همچون دلار، یورو یا یوان خواهد بود تا تلاطمات ارز کشورهای عضو، خللی در عملکرد اتاق ایجاد نکند. بانک مرکزی هر کشور موظف است مرجعی را جهت اعلام نرخ برابری ارز ملی خود در برابر سایر ارزها به SCH معرفی نماید. همچون روند تکاملی طی شده در سامانه تسویه تارگت ۲ در اروپا، در گام‌های بعد می‌توان به اتاق تسویه شانگهای یک پیام‌رسان مالی (با نام پیشنهادی SIFT) افزود تا وابستگی SCH به سامانه جهانی سوئیفت قطع شود.

در گام بعد لازم است وابستگی SCH به ارز واسط (جهت واحد محاسباتی) نیز از بین برود. بدین منظور پیشنهاد می‌شود در سناریوی بلندمدت، ارزی مجازی با نام پیشنهادی ابریشم معادل با یک گرم طلا ایجاد شود. جهت مشخص شدن رابطه حسابداری هر ارز با ابریشم، لازم است بازار ارز و طلای شانگهای (SEGM) ایجاد شود. با ایجاد چنین بازاری، رابطه هر ارز با طلا و ارز مجازی ابریشم مشخص می‌شود که به معنای مشخص شدن رابطه دو به دوی ارزها با یکدیگر است و مورد استفاده SCH قرار می‌گیرد. لازم به ذکر است که چین و روسیه به دلیل ذخایر بالای ارز و طلا، هم‌اکنون نیز به دنبال ایجاد چنین بازاری هستند.

همچنین ممکن است تبادلات بانک‌ها با یکدیگر به طور کامل در اتاق تسویه شانگهای تسویه نشود. به همین دلیل نیاز است بستری برای پرداخت خالص حساب تسویه وجود داشته باشد. برای این منظور پیشنهاد می‌شود در سناریوی بلندمدت، بانک تسویه و پرداخت شانگهای (BSP) با ساختار و وظایفی مشابه بانک تسویه جهانی (BIS) ایجاد شود. وظیفه ثبت نام بانک‌ها در اتاق تسویه شانگهای، پیام‌رسان شانگهای، بانک تسویه و پرداخت شانگهای و بازار ارز و طلای شانگهای بر عهده این بانک گذاشته می‌شود. نحوه مدیریت و مالکیت این بانک به صورت سهام‌داری خواهد بود؛ بدین ترتیب که هر بانکی می‌تواند سهام آن را خریداری کرده و در

ساختار هیئت مدیره آن حضور یابد. سهام این بانک همان ارز ابریشم خواهد بود که مورد استفاده کشورها و بانکها برای قرض‌دهی، پرداخت بدهی، پرداخت خالص حساب تسویه و غیره قرار می‌گیرد.

بدین ترتیب می‌توان به تدریج تمامی اجزای یک نظام کامل تبادل مالی منطقه‌ای از جمله سیستم پیام‌رسانی مستقل، سامانه تسویه تراکنش‌ها، سامانه اعلام برابری نرخ ارزها و سامانه‌ای برای پرداخت خالص حساب تسویه را ایجاد نمود. با توجه به تضاد ایدئولوژیک شرق با غرب، پیش‌بینی می‌شود طرح حاضر مورد پذیرش اعضا در سازمان همکاری شانگهای قرار گیرد و موجب ارتقاء جایگاه ایران در این سازمان شود.